

Ruim baan

Cultuur als aanjager in een veranderende stad
Cultuurverkenning Utrecht

Inhoud

1. Voorwoord	3
2. Samenvatting	5
3. Verandering vraagt flexibiliteit	8
4. Metropool in de maak	12
5. Cultuur in de breedte	16
6. Het begint bij educatie	19
7. Naar een stad in bloei	22
8. Opdracht & werkwijze	26
Colofon	28

1.

Voorwoord

“Want Utrecht is geen slaapstad maar een metropool.”

Soms nog wat versuft maar meestal met heel goede zin kwamen de genietters en makers van kunst en cultuur uit de lockdowns van 2020, 2021 en begin 2022. De condens droop van de ramen toen mensen eindelijk weer met elkaar konden genieten van het culturele aanbod. Maar nu, na de eerste vreugde, blijkt er een verschil met de periode vóór corona. Kaartjes worden vaak pas op het allerlaatst gekocht. Ouderen mijden vaker drukke zalen. Jonge bezoekers lijken vaker op safe te willen spelen met hun keuzes. Daar kwam na de inval in Oekraïne stijgende prijzen voor energie en een flinke inflatie overheen. Het vet op de botten is er wel af bij veel instellingen, en veel medewerkers zijn ergens in die coronacrisis verdwenen naar andere sectoren.

Ondanks de coronaklap blijft het culturele aanbod in Utrecht zo divers dat je de stad niet uit hoeft om alle vormen van kunst en cultuur te kunnen ervaren. Door de vele festivals stromen er elk jaar nieuwe vormen en nieuwe bezoekers binnen. Jonge makers organiseren hun eigen community om zich heen als podium. Maar in de groeiende en veranderende stad, bereikt het brede aanbod nog niet iedereen. Veel bewoners zien het wonderschone dat de Utrechtse instellingen en makers bieden niet. Omdat van kunst en cultuur genieten nog niet in hun leefwereld zit. Of omdat er in hun wijk nog geen plek is waar ze terecht kunnen om te maken, elkaar te ontmoeten of simpelweg te genieten.

Het goede nieuws is dat cultuur de ontwikkeling en verandering in de stad aanjaagt. Cultuur is betekenis voor mensen, gemeenschappen, wijken, de hele stad. Daar wil je ruim baan aan geven. Het maakt de stad fijn om in te wonen, het overbruggt de afstand tussen wijken, het zorgt voor beter onderwijs en het trekt bedrijven aan. Iedereen wordt er beter van.

Er zijn kansen voor de stad als het college en de afdeling Culturele Zaken meer gewicht in de schaal leggen voor kunst en cultuur bij andere domeinen, zoals zorg, onderwijs, welzijn, ruimtelijke ontwikkeling en economie. En als makers en instellingen zich uitspreken over hun visie op de stad.

De commissie is er van overtuigd dat er meer mogelijk is om in te spelen op de behoeften van de groeiende en veranderende stad. Dat vraagt dat cultuur als een investering in de gemeenschap wordt gezien. Nu groeit het cultuurbudget netjes mee met de stad en zijn er normen voor het aantal vierkante meters cultuur. De kosten gaan hier echter voor de baat uit. Investeer in cultuur – en dan niet alleen in stenen – zodat kunst onze samenleving in goede banen kan leiden. Dat vraagt om een andere mentaliteit, want Utrecht is geen slaapstad maar een metropool.

De enorm snelle groei van de stad, de coronasluitingen en de verander(en)de voorkeuren maken dat de sector ruimte moet krijgen én nemen voor nieuwsgierigheid en experimenteerdang. Dat lijkt de commissie de komende jaren de belangrijkste voorwaarde om kunst en cultuur te maken voor alle inwoners van Utrecht. Zowel de gemeente als de sector mogen wat de commissie betreft daarin lef tonen. Er worden vast fouten gemaakt. Maar echt fout gaat het pas als je bang bent om fouten te maken.

Mei Li Vos, Voorzitter Adviescommissie Cultuurverkenning Utrecht

2.

Samenvatting

Utrecht is een stad in transitie, tegen de achtergrond van een wereld in transitie. De stad ondergaat een ongekende bevolkingsgroei, ruimtelijke ontwikkeling en navenante verdichting. De grote verandering in de bevolkingssamenstelling leidt tot een steeds sterkere drang en noodzaak tot inclusie en kansen-gelijkheid. Verandering is en blijft de komende jaren de rode draad.

In deze verkenning kijken we naar de verhouding tussen het Utrechtse culturele veld en de stad, en vice versa – nu en in de nabije toekomst. De vraag hoe de sector ervoor staat kan niet los gezien worden van de context waarbinnen die sector opereert. Een stad in transitie vereist wendbaarheid van de sector. De sector vraagt op haar beurt om ruimte en vertrouwen om van betekenis te kunnen zijn voor (de ontwikkeling van) de stad, op individueel en collectief niveau.

Ruimte voor verandering

De commissie ziet een culturele sector die werkt in een keurslijf van hoge verwachtingen en financiële tegenslagen. Een keurslijf dat – gevoegd bij de uitputting na corona – de ondernemersgeest inperkt. Niettemin is er sprake van een diepgevoelde motivatie om mee te veranderen met de stad én om verandering aan te jagen. De uitdaging is dus

om binnen de reële en ervaren beperkingen het vermogen tot veranderen te vinden, te behouden of te vergroten. Die uitdaging geldt niet zozeer voor de randen van de sector – in de wijken, bij nieuwe makers, binnen opkomende disciplines: daar is men volop aan het pionieren. Het gesubsidieerde deel van de sector ziet de noodzaak tot verandering wel, maar staat lang stil bij de vraag: hoe dan? Instellingen willen hun ramen en deuren openzetten, maar zien weinig ruimte voor risico's. Daardoor blijven kansen onbenut, zoals de ruimhartige mogelijkheid die de gemeente biedt om meerjarenplannen tussentijds open te breken of bij te stellen.

De commissie is van mening dat er ruimte gevonden kan worden voor verandering. Het denkkader moet los worden gelaten waarbinnen alleen zaken als speelbeurten en publieksaantallen een 'prestatie' zijn. Onderzoek, experiment, samenwerking en ondernemerschap zijn dat ook. In de cultuurnota-systematiek moet er ruimte én waardering zijn voor een breder spectrum van prestaties én het nemen van risico's. Een stimulans kan dit ondersteunen, bijvoorbeeld door naast de bestaande meerjarige regelingen een aantal programmasubsidies in te voeren voor specifieke veranderopgaven.

Metropool in de maak

Het bieden van fysieke ruimte is een grote uitdaging. Er is per direct behoefte aan creatieve werk- en maakplekken. De geplande 80.000 m² maakplaats per 2040 is zowel in ruimte als tijd nog ver weg. De gefaseerde uitvoering van deze ambitie loopt achter de feiten aan. Bovendien is het logisch dat de ontwikkeling van creatieve plekken hand in hand moet gaan met toegankelijke ontwikkelbudgetten, doorgroeimogelijkheden en betaalbare woonruimte. Alleen dan komt het maatschappelijk en economisch rendement van de grond.

De commissie deelt de ambitie voor voldoende stedelijke culturele voorzieningen, nodig voor een stadsbreed, inclusief publieksbereik, voor educatie, experiment, en voor het bieden van

kansen aan nieuwe makers en doorstroom van talent. De commissie constateert echter dat de beoogde stedelijke culturele publieksvoorzieningen, zoals gepland in het Beurskwartier en het Werkspoorkwartier, voor de sector nu niet effectief wordt ingevuld. Dit zorgt voor een achterstand van het culturele voorzieningenniveau ten opzichte van de groei van Utrecht. Die moet snel worden ingelopen. De commissie beveelt aan om bij de invulling van stedelijke voorzieningen ook te kijken naar de wijken in de randen van de stad. Ook vanuit het uitgangspunt dat gelijke kansen, ongelijke investeringen vereisen. Culturele publieksvoorzieningen kunnen daar de ontwikkeling van identiteit versterken en de vernieuwingskracht van hun omgeving weerspiegelen.

De bijdrage van cultuur

De commissie constateert dat cultuur in Utrecht niet de centrale positie heeft die je bij een metropool in de maak mag verwachten. De Cultuurvisie 2030 spreekt over het benutten van grensvlakken en kruispunten tussen beleidsdomeinen in relatie tot de verbindende waarde van cultuur. Cultuur is onderdeel van de “barcode”, het voorzieningen-niveau in de stedelijke ontwikkeling. Cultuur is echter veel meer dan een vinkje. Het gemeentebestuur kan zich meer rekenschap geven van de brede betekenis van kunst en cultuur voor welvaart en welzijn van de bewoners. De sector kenmerkt zich door een generieke blik, creativiteit en verbindingskracht: zaken die voor elke ontwikkeling cruciaal zijn. Cultuur heeft meer dan eens bewezen dat het maatschappelijke én economische waarde creëert. De afdeling Culturele Zaken dient daarom in staat te worden gesteld om aan de voorkant actief inhoudelijk betrokken te zijn bij stedelijke ontwikkeling; daar invulling aan te kunnen geven, de uitvoering te kunnen begeleiden en daarbij instellingen en makers te betrekken die meewerken aan het (sociale en economische) ontwerp van de stad.

Utrecht is gezegend met een georganiseerde sector die collectief samenwerkt en zich als gesprekspartner opstelt. Toch roept de commissie

ook de sector op om nadrukkelijker een rol te claimen in de ontwikkeling van de stad als geheel. De manifesten vanuit de sector gaan nu veelal over de ambities voor de sector zelf.

Een breder cultuurbegrip...

Samenwerking tussen domeinen, inclusie van diverse makers, nieuwe kunstvormen en verhalen, maar ook de omarming van de nachtcultuur en de instandhouding en verbreding van Utrechts hoge cultuurparticipatiegraad laten zich allemaal scharen onder een bredere opvatting van wat cultuur is. De gemeente dient zo'n breder cultuurbegrip te propageren. In beleid gaat dat goed: kijk maar naar de dynamische kwaliteitsdefinitie uit de Cultuurvisie 2030. De vertaalslag naar de praktijk, onder auspiciën van de gemeente, blijkt echter weerbarstig. Het volwaardig inkleuren van de definitie moet een centrale rol krijgen in de komende Cultuurnota's. De sector en de gemeente dienen in vertrouwen en in dialoog samen op te trekken om dat voor elkaar te krijgen. De eerste door op de definitie te reflecteren in de beleidsplannen en haar te implementeren in de activiteiten. De tweede door de toegankelijkheid van het stelsel te vergroten – met een breed cultuurbegrip, in toegankelijke processen én met samenwerking tussen domeinen.

...en een brede benadering van inclusie

De inclusieve metropool die Utrecht graag wil zijn, is er nog niet. Dat is ook zichtbaar in de sector. De commissie heeft er begrip voor dat inclusie een proces van de lange adem is, dat zich niet in één Cultuurnotaperiode laat organiseren. Tegelijkertijd is er de urgentie om resultaten te boeken. De gemeente moet ruimte (blijven) geven aan het proces. In de beoordeling van het resultaat van dat proces moet het niet alleen gaan om turven (het kwantificeren van diversiteit), maar vooral ook om bevragen (het kwalificeren van inclusie). De gemeente kan zelf blijven bijdragen aan inclusie door samenwerking, kennisdeling en -ontwikkeling te stimuleren over verschillende beleidsdomeinen heen: het vraagstuk speelt immers ook binnen onderwijs, economie en welzijn.

Een doorbraak voor cultuureducatie

Cultuureducatie is ook een grensvlak, of beter: een plek waar de grens tussen de domeinen onderwijs en cultuur onzichtbaar zou moeten zijn. De belangen zijn voor beide zijden van de grens groot. Utrecht heeft gekozen voor een model waarbinnen scholen zelf de regie voeren over hun cultuureducatieve aanbod. In de praktijk is er onvoldoende expertise bij veel scholen om een gedegen vraag te formuleren en cultuur in het curriculum op te nemen. Dit speelt

naast de uitdagingen die scholen al hebben. Daarbij komt dat de coördinatie van het aanbod is belegd binnen twee organisaties vanuit twee domeinen en twee budgetten. Sommige scholen kunnen omgaan met die constructie en worden goed bediend, maar de commissie krijgt signalen dat er te veel scholen zijn die de grip verliezen.

De commissie is van oordeel dat de gemeente – cultuur en onderwijs samen – de regie moet nemen en een doorbraak moet forceren om cultuur weer in het curriculum van alle scholen te krijgen. Dat kan op verschillende manieren: variërend van een focus op één of een beperkt aantal disciplines, woensdag cultuurdag (analoog aan de Culturele Zondag) tot het opzetten van een cultuur & onderwijs-akkoord gericht op gelijke kansen (analoog aan het Utrechts Sportakkoord).

3 ■

***Verandering
vraagt
flexibiliteit***

Deze cultuurverkenning gaat over Utrecht. Vanzelfsprekend zijn ontwikkelingen op landelijk niveau en in andere steden van invloed op het culturele landschap in Utrecht, de makers en de instellingen – en vice versa. De commissie schetst daarom eerst de landelijke context op hoofdlijnen en gaat vervolgens in op de context voor de stad.

De cultuursector in Nederland

Corona was niet de eerste opgave waarvoor de Nederlandse cultuursector zich de afgelopen jaren gesteld zag. De periode ervoor kenmerkt zich door groeiende verwachtingen ten aanzien van de sector en – mede vanuit de sector geformuleerde – hogere eisen voor kwaliteit en professionaliteit. De codes voor governance, fair practice en inclusie zijn daar voorbeelden van.

Stapeling van verwachtingen

Zo trad een stapeling op van functies, taken, eisen en codes die tot vandaag standhoudt. De sector moet en doet van alles, gevraagd of uit eigen beweging: een snelle doorlooptijd van producties, presentaties en projecten, volle uitagenda's en zalen, een grote betekenis voor wijk, stad, regio of land, brede publiekswerking, een doeltreffend impactbeleid, cultureel ondernemerschap, een visie op educatie, participatie en innovatie, stevige

lokale inbedding naast topprestaties, een professionele en efficiënte bedrijfsvoering, en een transparante toepassing en continue reflectie op drie veeleisende codes.

Wankele basis

Onder de stapel komt een steeds wankeler basis te liggen. Corona was een chaotische pas op de plaats, maar holde – ondanks de welkome steunmaatregelen – het stelsel ook uit. Achter de schermen werd keihard gewerkt, ZZP'ers en personeel vertrokken om niet meer terug te keren en de werkdruk nam door uitval toe. De concurrentiepositie van de culture sector als arbeidsmarkt is verzwakt. Er wordt hard gewerkt aan collectieve afspraken voor betere werkomstandigheden en honorering – maar dit kost tijd én geld.

Corona is vrijwel naadloos opgevolgd door de oorlog in Oekraïne, de energiecrisis en de inflatie, alle met autonome kostenstijgingen als gevolg. De indexatie van subsidies is geregeld lager dan de kostenstijgingen, zelfs als deze door gemeenten zelf worden doorgevoerd in bijvoorbeeld huurlasten. Dit gebeurt ondanks dat er extra rijksmiddelen zijn vrijgemaakt voor compensatie van de hoge prijsstijgingen.

Personele lasten stijgen onder meer doordat personeel schaars is. De Fair Practice Code zet een nieuwe standaard waarvoor veel instellingen een inhaalslag moeten maken, zonder dat er voldoende subsidies of inkomsten tegenover staan. De eigen inkomsten daalden juist vanwege het teruglopen van publieksaantallen (ook na corona), minder zakelijke verhuur en minder sponsorcontracten.

Ondernemers in een keurslijf

De sector werkt hard om aan alle eisen en verwachtingen te voldoen. Meerjarige regelingen bieden daarbij perspectief en continuïteit, maar brengen ook een stevige administratieve last met zich mee. Dit wordt versterkt doordat instellingen vaak gemengd worden gefinancierd door de gemeente, het Rijk en/of de rijkscultuurfondsen. Het sluipende effect van subsidiebudgetten die in afgelopen jaren niet altijd structureel of toereikend geïndexeerd worden; niet altijd meestijgen met de groeiende verwachtingen of met de groei van de bevolking, zorgt ervoor dat het veld steeds meer doet voor steeds minder.

Regeldruk, slinkende cultuurbudgetten en gestapelde verwachtingen voelen als een keurslijf. Daarenboven merkt de sector dat ze door toegenomen ondernemerschap kwetsbaarder is geworden,

mede vanwege beperkingen ten aanzien van de opbouw van het eigen vermogen.

Ruimte voor verandering

Vanwege alle transitie is flexibiliteit vereist. Instellingen en makers moeten enerzijds incasseren en anderzijds investeren in verandering. Dat maakt dat het keurslijf knelt. De bewegingsruimte om te vernieuwen wordt beperkt doordat er minder middelen zijn, kosten hoger zijn en er minder ruimte is om risico's te nemen. Dit leidt tot minder producties, projecten, presentaties of capaciteit bij presentatieplekken en podia. Daarnaast zet het aan tot risicomijdende programmering of het uitstellen van innovaties. Individuele makers voelen nauwelijks mogelijkheden om te creëren en te ondernemen, zelfs in de steden waarin ze zelf zijn opgeleid.

De noodzaak tot verandering wordt versterkt door het publiek zelf. De beleving van cultuur verandert: men koopt kaartjes last-minute, zoekt vooral op bekende namen, laat zich weinig gelegen liggen aan disciplines en wil zich niet meer binden aan een genre of instelling. Ondertussen is er een groeiend besef dat aansluiting – vooral met nieuwe generaties en community's – van cruciaal belang is. Daarbij moet cultuur toegankelijk blijven, ook voor mensen met een kleine portemonnee.

In Utrecht zien we alle bovenstaande ontwikkelingen terug, zij het met een paar kanttekeningen en aanvullingen.

Ontwikkeling in het cultuurbudget

In Utrecht zit er ontwikkeling in het cultuurbudget: het budget groeit mee met de bevolkingsgroei van de stad; de afgelopen perioden zijn subsidies structureel geïndexeerd; in het coalitieakkoord is structureel budget voor Fair Practice opgenomen voor cultuurnota-instellingen vanaf de periode

2025–2028; en voor verdere compensatie van prijsstijgingen wordt gewerkt aan een voorstel in de Voorjaarnota 2023. Deze ontwikkelingen sluiten echter niet één-op-één aan op de context waarbinnen de sector zich moet handhaven, waardoor de netto-investering in groei, lager uitvalt.

Prestatie-eisen?

De gemeente stuurt in de voortgangsgesprekken met instellingen niet op prestatieafspraken. Organisaties wordt wel gevraagd om een inschatting van speelbeurten en publieksaantallen, maar ze worden daar niet op afgerekend. In de Rondetafelgesprekken die de commissie voerde met de sector wordt echter vaak genoemd dat de 'prestatie-eisen van de gemeente' innovatie en experiment in de weg staan. De veronderstelde druk van prestatie-eisen is dus meer beeldvorming dan feit. De verwarring bij instellingen is mogelijk het gevolg van de nadruk die in aanvraagformulieren op prestaties ligt.

Als een instelling heel andere activiteiten wil ondernemen dan waarvoor subsidie is aangevraagd, vraagt de gemeente om een duidelijke motivatie. Mits een instelling die kan bieden, behoort een tussentijdse koerswijziging – inspelen op de actualiteit – in Utrecht dus wel degelijk tot de mogelijkheden. Het gevoelde keurslijf kan dus door instellingen zelf wat losser worden gemaakt. Daarmee is niet gezegd dat dit eenvoudig is. Ten eerste kost verandering tijd en geld. Beide zijn momenteel door de organisatorische en financiële druk niet in ruime mate beschikbaar. Ten tweede is er altijd het ondernemersrisico dat een verandering anders uitpakt dan verwacht, terwijl het weerstandsvermogen in de sector is afgenomen. Het is begrijpelijk dat instellingen en makers bezorgd zijn dat ze daar in een lopende of komende periode op worden afgerekend. Daarbij speelt ten derde dat veel instellingen meerdere subsidieverstrekkers hebben. Zij hebben daardoor ook rekening te houden met (striktere) verantwoordingsregelingen van andere financiers.

“

Ik begon bij De Helling in 2020. Tussen toen en nu zijn alle onderdelen van onze bedrijfsvoering ingrijpend aangetast en veranderd. Qua personeel: zowel in 2021 als in 2022 hebben we een volledig nieuw productioneel team in moeten werken. Qua programmering: avontuurlijke concepten of innovatieve formats kunnen alleen uit externe financiering bekostigd, niet meer uit de eigen exploitatie. Qua uitgaven: de energielasten van De Helling gaan nu ruim drie keer over de kop ten opzichte van 2019. In de relatie met de stad: onze omwonenden zijn ons ontwend. De spanning tussen knaldrang en comfortabel wonen is groot en groeiend. In de relatie met ons publiek: onze security-mensen zeggen dat veel van wat de afgelopen decennia is bereikt op gebied van veiligheid en bewust uitgaan door de lockdowns teniet is gedaan. Jonge mensen kennen de ongeschreven codes niet. En dan noem ik nog maar een deel van de opgaves waarvoor we ons gesteld zien. Let wel: ik ben heel trots op en blij met hoe het gaat sinds we weer open zijn. De energie die er bij onze concerten en clubnachten hangt in ons huis is echt fantastisch. Maar het is wel een voortdurende shitstorm waar we in zitten. Dat de feiten inmiddels bij iedereen bekend zijn, maakt de urgentie ervan niet minder groot. ”

Arlette de Jong (De Helling)

Wat is er nodig?

In de gesprekken zien we een breed gedeelde waardering voor de wijze waarop de gemeente de sector aansprak tijdens de coronacrisis. “CZ stelde ons de vraag: Waar hebben jullie behoefte aan?” De antwoorden werden onder meer vertaald naar een paar toegankelijke, flexibele, maar tijdelijke regelingen, zoals de Nadere Regel Ontwikkelsubsidie Cultuur en de Nadere Regel Subsidie Programmeringsbudget. Het getoonde vertrouwen waarmee die gepaard gingen, wordt door de sector niet als zodanig gevoeld binnen de reguliere regelingen. De (ervaren) verantwoordingsdruk blijft hoog.

Naast lof zijn er ook vragen over de besteding van alle voor de cultuursector door het Rijk beschikbaar gestelde steun. Die is nog niet volledig besteed, omdat de besteding nog doorloopt in 2023, terwijl de sector de gevolgen van corona nog niet te boven is.

Kan alles eigenlijk tegelijk?

In de Cultuurnota 2021–2024 zet de gemeente in op een breed palet aan ambities: een pluriform aanbod en bereik; een inclusieve metropool; het behoud van bestaande kunsten én het ruimte geven aan nieuwe kunsten; de investering in creatief vermogen,

cultuurparticipatie en cultuureducatie. De twaalf uitgewerkte ambities uit de Cultuurvisie 2030 vormen tezamen een blauwdruk voor het Utrecht van morgen. De sector geeft invulling aan deze behartigenswaardige ambities, maar werpt terecht de vraag op of het wel allemaal kan, als de druk op de sector niet afneemt.

Conclusies en aanbevelingen

3.1 De noodzaak om mee te veranderen met een stad en een wereld in transitie staat op gespannen voet met de bewegingsruimte die de sector heeft. Of de sector aan de slag gaat met alle verandering hangt niet alleen af van de veranderingsbereidheid binnen de sector, maar ook van de flexibiliteit in het stelsel. Als een instelling het activiteitenprogramma of het exploitatiemodel ingrijpend wil aanpassen om ruimte te maken voor onderzoek, experiment, ondernemerschap of organisatorische verandering, dan moet dat mogelijk zijn.

3.1.1 Gemeente: nodig de sector in deze cultuurnotaperiode al uit om desgewenst meerjarenbeleidsplannen aan te passen, en zo flexibiliteit te creëren voor verandering. Daarmee toont de gemeente haar waardering voor experiment en ondernemerschap, en onderkent

ze de risico's die daaraan verbonden zijn voor subsidiegever en ontvanger.

3.1.2 Sector: wacht niet af en ga in dialoog met de gemeente om waar mogelijk nog in deze periode de plannen aan te passen. Breng de risico's in kaart voor zowel subsidiegever als -ontvanger.

3.1.3 Sector en gemeente: zorg gezamenlijk voor afstemming met andere subsidiegevers. De gemeente kan een voorstel vanuit instellingen naar andere subsidiegevers ondersteunen.

3.1.4 Gemeente: maak voor de sector inzichtelijk hoe rijksmiddelen voor compensatie van prijsstijgingen worden geoormd voor cultuur. Geef een toelichting op de prijsstijgingen vanuit de gemeente.

3.2 De sector vraagt binnen de beperkte speelruimte terecht om het vertrouwen: ze kan immers niets anders vragen. Flexibiliteit begint bij het loslaten van het denkkader waarbinnen alleen zaken als speelbeurten en publieksaantallen een 'prestatie' zijn. Onderzoek, experiment, pilots en incubators zijn dat ook.

3.2.1 Gemeente: geef ruimte voor het nemen van risico's door de waardering voor experiment en ondernemerschap op te nemen in de beoordeling van aanvragen voor de komende periode.

3.2.2 Gemeente: vraag van instellingen welke veranderingsopgave ze met dit geboden vertrouwen willen aangaan. Die verandering kan zowel intern-organisatorisch, zakelijk als artistiek-inhoudelijk van aard zijn, en liggen binnen terreinen als diversiteit & inclusie, digitalisering, bereik van nieuwe publiekgroepen, duurzaamheid of samenwerking met andere domeinen.

3.2.3 Gemeente: voer naast de meerjarige regelingen een aantal programmasubsidies in om te kunnen investeren in veranderingsopgaven. Koppel de programma's aan de hoogst-geprioriteerde ambities om te sturen op de invulling ervan. Betrek de sector bij het prioriteren van de ambities. Maak de subsidies toegankelijk voor instellingen én makers.

3.2.4 Gemeente: zorg voor een toekomstgerichte besteding van coronagelden die nog niet besteed zijn of die nog terugvloeien naar de gemeente.

4.

***Metropool
in de maak***

De meest in het oog springende transitie waar Utrecht mee te maken heeft, is groei. Tot en met 2039 neemt de Utrechtse netto woningvoorraad toe met 55.000 woningen. Zuidwest en Leidsche Rijn zijn de voornaamste groeilocaties. In diezelfde periode zal de bevolking van de stad groeien tot 471.000 inwoners: een toename van maar liefst 30 procent. De verdichting van de stad is navenant: het aantal bewoners per km² groeit met 30 procent naar 4.750.

Utrecht is een relatief jonge stad, met minder vergrijzing dan elders. Een op de drie Utrechters heeft een migratieachtergrond; binnen die groep zijn 167 nationaliteiten vertegenwoordigd. De groei zit 'm echter niet zozeer in de traditionele migrantengroepen: het zijn nu met name Duitsers, Indiërs, Chinezen en Britten die zich in de stad vestigen.

De snelle, internationale bevolkingstoename en de ontwikkeling van nieuwe stadswijken veranderen het weefsel van Utrecht. Binnen die transitie kunnen kunst en cultuur van brede betekenis zijn: verandering behapbaar maken; mensen meenemen in nieuwe verhalen en ideeën; vorm geven aan iets wat nog geen vorm heeft. Iedere transitie vraagt om verbinders, creatieve geesten die de zaken een kwartslag kunnen draaien. Cultuur (zowel de

culturele sector als de gemeentelijke afdeling) moet in staat worden gesteld een actieve rol te nemen bij de beleidsontwikkeling binnen ten minste de domeinen onderwijs, welzijn, ruimtelijke ordening en vastgoed, en ook bij de uitvoering van beleid.

Cultuur als R&D

De Cultuurvisie 2030 onderschrijft dat: kunst en cultuur worden daarin zelfs de research & development-afdeling van de samenleving genoemd. Het beeld dat echter opdoemt uit de Rondetafelgesprekken is van een R&D-afdeling die niet de benodigde positie heeft om een verschil te maken. Het domein cultuur is binnen de gemeente onderdeel van de ruimtelijke strategie. Het aantal m² voorzieningen groeit mee met de stad. Dat is echter iets anders dan cultuur als aanjager inzetten voor de ontwikkeling en kwaliteit van de leefomgeving. Een R&D-afdeling heeft ruimte en middelen nodig om de samenleving beter te maken en in balans te brengen. Daarbij ziet de commissie de R&D-afdeling als een samenspel tussen de afdeling Culturele Zaken en culturele instellingen. Zij brengen samen vernieuwing verder door andere onderdelen van de gemeente en het publiek te betrekken. Zo ontstaat waarde en betekenis voor de hele stad.

Cultureel renderend vastgoed

Illustratief voor de commissie is dat enkele in de Ruimtelijke Strategie Utrecht 2040 beoogde plannen voor stedelijke culturele en publieksvoorzieningen anders hebben uitgepakt. Er komt weliswaar een stedelijke culturele voorziening in het Beurskwartier. De invulling van deze voorziening zal door een commerciële partij worden bepaald. In theorie zou dat een voor de sector relevante culturele invulling kunnen zijn, maar die invulling is op dit moment nog niet bekend. Ook de ontwikkeling van de Machinerie als centrum voor beeldcultuur in het Werkspoorkwartier is jammergenoeg gestaakt, terwijl Utrecht een dergelijke plek ontbeert.

De stad is volgens de commissie geholpen met een pluriform, toonaangevend en vernieuwend aanbod en de sector met middelgrote presentatieplekken. Een centrum voor beeldcultuur waar educatie, talentontwikkeling en participatie centraal staan is de ontbrekende schakel in de bestaande infrastructuur voor film, fotografie en media. Er zijn kortom, kansen gemist en het opstarten van nieuwe plannen kost tijd. Daardoor lopen de investeringen in de stadsbrede culturele infrastructuur en bijbehorend aanbod jaren achter bij de ontwikkeling van de stad. Dat de gemeente nieuw vastgoed wil ontwikkelen in eigendom van de gemeente óf in eigendom van culturele partijen, ziet de commissie

als een sterk begin om de ambities alsnog waar te maken én vervolgstappen te zetten.

Op wijkniveau is er vanzelfsprekend een groeiende behoefte aan culturele voorzieningen. In Leidsche Rijn en Vleuten-de Meern ontwikkelt de gemeente cultuurvoorzieningen. Ook werd in de Rondetafelgesprekken uitgekeken naar het nieuwe Wijkcultuurhuis Merwede, maar ook aangegeven dat dat reeds vóór opening voor de onmogelijke opgave staat om te voorzien in alle behoeftes. Aangezien deze wijken samen goed zijn voor een nagenoeg even grote oppervlakte als de rest van de stad, ligt hier een grote kans om het publieksbereik te vergroten. Die kans kan worden gegrepen door in te spelen op de behoefte en de identiteit van de wijken. Zo ontstaat ruimte voor een pluriform en inclusief participatie- en programma-aanbod: niet alleen met wijkcultuurhuizen, maar ook met grote stedelijke voorzieningen. In de gesprekken wordt verwezen naar Theater Zuidplein en het Hiphophuis in Rotterdam, en de Meervaart in Amsterdam. Een dergelijk podium ontbreekt in Utrecht.

Kunst van het doorgroeien

In het pamflet 'De kunst van het doorgroeien' refereert de sector aan de snelle ontwikkeling die Utrecht doormaakt. Er wordt een oproep gedaan

aan alle instellingen, makers en de gemeente om "... te werken aan een stevige, duurzame, inclusieve en pluriforme cultuursector waar experiment en vrijving omarmd wordt en iedere inwoner van de stad toegang heeft tot deelname aan kunst en cultuur." Wij horen dat terug in de Rondetafelgesprekken. Er is een sterke overtuiging dat de sector van brede betekenis is en kan zijn in de transitie van Utrecht. Culturele pioniers en aanjagers – in het bijzonder de wijkcultuurhuizen en makers – laten zien hoe vernieuwing en (de ontwikkeling van) creatief vermogen leidt tot sociale en culturele participatie.

In de gesprekken wordt specifiek gewezen op de goede ervaringen en het belang van cultuurcoaches. Zij verbinden vraag en aanbod waar dat niet vanzelfsprekend bij elkaar komt. De gemeente financiert dit op basis van matching door de sector, en onderzoekt de mogelijkheden om de regeling te verruimen.

Het vergroten van het bereik in de wijken is geen gemakkelijke opgave. De polarisatie en het wantrouwen richting publieke instellingen neemt toe. Het kost tijd en aandacht om mensen weer over de drempel te halen. De Wijkcultuurhuizen hebben echter beperkt budget om zelf te programmeren en hierop in te spelen.

Domeinoverschrijdend samenwerken

De Rondetafelgesprekken tonen dat kunst en cultuur een onmisbare rol hebben in het creëren van welzijn en welvaart voor de bewoners van de stad. Cultuur voegt waarde en betekenis toe. En in samenwerking met welzijn, onderwijs, ruimtelijke ordening en/of economie versterkt het de ontwikkeling van een bloeiende en leefbare stad. De sector pleit er in 'De kunst van het doorgroeien' terecht voor om cultuur niet als separaat beleidsveld te zien. De ontschotting tussen cultuur en andere domeinen is cruciaal om de rol van de kunsten te erkennen en te positioneren als voorganger in en aanjager van de verschillende transitie die er binnen de stad gaande zijn.

Vragen die binnen de sector worden gesteld, zijn voor alle domeinen relevant: hoe zorgen we ervoor dat we alle nieuwe bewoners van de stad bereiken? Wie zijn de meest geëigende partijen buiten de cultuursector om mee samen te werken? Het creatief vermogen en de hechte infrastructuur van de sector kunnen beter worden benut. Dat begint door beide toegankelijk te maken voor andere domeinen. Andersom geldt hetzelfde. Waar domeinen overlappen, is regie van de gemeente nodig om die onderlinge toegankelijkheid te bewerkstelligen. Dat kan ook betekenen dat er sprake is

van cofinanciering vanuit verschillende domeinen. De commissie vindt het in dit opzicht opmerkelijk dat cultuur nog geen zichtbare rol van betekenis heeft in het beleid voor Gezond Stedelijk Leven voor iedereen, terwijl kunst ontegenzeggelijk gezond stedelijk leven bevordert. Het is de commissie niet duidelijk hoe de gemeente hier vorm aan wil geven.

De ondertekening van het Broedplaatsenconvenant in februari 2022 door het broedplaatsennetwerk, de wethouder cultuur én de wethouder vastgoed is een hoopgevend voorbeeld van domeinoverstijgende samenwerking. We zitten heel dicht bij de definitieve instelling van een integrale tafel waaraan Vastgoed Utrecht, Ruimtelijke Ordening en Culturele Zaken zitting hebben, en waarmee cultuur aan de voorkant betrokken wordt bij stedelijke ontwikkeling. Steden als Den Haag en Groningen hebben zo'n tafel al. De gesprekken die we nu binnen die driehoek voeren, zijn ontzettend interessant: alle betrokkenen zien ineens kansen die ze eerder niet zagen. Maar: dat is pas echt wat waard als alle partijen zich ook daadwerkelijk committeren aan de uitvoering. Dat is de vervolgstap waar we nu voor staan.

Arna Notten (De Plaatsmaker)

Conclusies en aanbevelingen

4.1 Utrecht ondergaat een zeer uitdagend groei- en ontwikkelscenario, maar benut het potentieel van kunst en cultuur daarin niet ten volle. De ambitie van de gemeente is dat kunst en cultuur mede vorm kunnen geven aan de ontwikkeling van de stad. De commissie concludeert dat deze ambitie niet ver genoeg gaat: kunst en cultuur moeten mede de stad vormgeven. Alleen dan kan cultuur optimaal en volwaardig bijdragen aan de ontwikkeling van de stad en een rol spelen in de profilering en identiteit van Utrecht.

4.2 Cultuur – zowel het beleidsterrein, de afdeling Culturele Zaken als de sector – heeft nu te weinig positie of capaciteit om betekenisvol bij te kunnen dragen. Dit is een voorwaarde om de rol van cultuur als R&D-afdeling of aanjager van stedelijke ontwikkeling te kunnen benutten.

4.3 Hoewel de sector in haar pamfletten de rol in de ontwikkeling van stad benoemt, beperkt de visie zich tot de ambities van de cultuursector zelf. Het ontbreekt aan een visie op de stad als geheel en hoe cultuur daaraan bij kan dragen; die kennis en kunde is naar de overtuiging van de commissie echter wel in de sector beschikbaar.

4.3.1 Gemeente: breng cultuur in positie. De gemeente dient de rol van cultuur niet alleen te benoemen in andere beleidsdomeinen. Het geven van een stem aan cultuur als R&D-afdeling van de stad toont bestuurlijke visie op de betekenis van cultuur in de stad.

4.3.2 Gemeente: Culturele Zaken moet een zwaardere positie krijgen in de projecten of programma's voor de ontwikkeling van de stad; en makers en instellingen actief uitnodigen om hieraan mee te werken.

4.3.3 Gemeente: zet de culturele sector aan tafel bij stedelijke overleggen, zoals de Economic Board Utrecht, om daarmee de brede betekenis van cultuur te benadrukken, en domeinoverstijgende samenwerking met de economische partners aan te jagen. vertaal dit bijvoorbeeld naar een cultuurfonds met het bedrijfsleven.

4.3.4 Sector: neem actief deel aan het gesprek over de ontwikkeling van de stad, vanuit een domeinoverstijgende visie op de toekomst van de stad, bijvoorbeeld in de lijn van de manifesten die de koepels in de sector opstelden. Makers kunnen vanuit diverse achtergronden proactief oplossingen bieden voor vraagstukken van de stad in transitie.

Instellingen kunnen dat gevraagd en ongevraagd initiëren en faciliteren, bijvoorbeeld met een debatfunctie of thematische evenementen.

4.4 Het is zorgelijk dat beoogde stedelijke culturele voorzieningen niet tot stand komen. De commissie concludeert dat de ambities uit de Ruimtelijke Visie vooralsnog niet worden gerealiseerd, terwijl de noodzaak daartoe alleen maar groter wordt. Er is haast geboden bij het ontwikkelen van middelgrote voorzieningen op stedelijk niveau. Die zijn nodig voor een pluriform, stadsbreed en inclusief publieksbereik, voor educatie, participatie en experiment, en voor het bieden van kansen aan nieuwe makers en doorstroom van talent.

4.4.1 Gemeente: zet met urgentie in op het inhalen van de achterstand die cultuur heeft opgelopen in de stedelijke voorzieningen. Zet vaart achter de (door)ontwikkeling van een middelgroot podium, een presentatieplek voor beeldende kunst en een centrum voor beeldcultuur.

4.4.2 Sector: maak duidelijk welk type voorzieningen het functioneren van de keten, het middensegment of het ecosysteem versterken.

4.4.3 Gemeente: plan de benodigde exploitatie-subsidies in voor de beoogde wijkcultuurhuizen en de stedelijke voorzieningen, zodat er voldoende programmabudget is. Ga er daarbij vanuit dat dit niet synchroon loopt met de bevolkingstoename: het zijn investeringen vooraf in de stad en de wijk.

4.4.4 Gemeente: houd de participatiegraad in Utrecht hoog. Neem daartoe de wijken in de rand van de stad mee in de invulling van de ambitie voor twee stedelijke culturele voorzieningen. Daarbij moet worden gewaarborgd dat geplande voorzieningen niet alleen passend zijn in de omgeving of wijk waarbinnen ze tot stand komen: ze moeten de identiteit en (culturele) vernieuwingskracht van hun omgeving weerspiegelen en versterken.

5.

***Cultuur in
de breedte***

Onder meer dankzij de introductie van de Code Diversiteit en Inclusie en de nadruk die er door overheden en fondsen op gelegd wordt, weerklinkt de roep om inclusie inmiddels in alle uithoeken van de culturele sector, in plaats van in enkele. Die weerklink is zichtbaar in de stappen die de sector zet. Op onderdelen is de sector niettemin zoekend.

De wil is er, maar hoe...

Wil de diversiteit in de sector toenemen, dan moet er nog heel wat water door de Kromme Rijn lopen. Dat is geen prettige constatering. Vier zaken lijken de sector parten te spelen. Allereerst is dat de algemeen gangbare gedachte dat de Code – enigszins analoog aan de andere Codes – een afvinklijstje is dat binnen het bestek van één of twee Cultuurnotaperiodes wel te implementeren valt. Ten tweede ontbreekt het de sector aan handreikingen en best practices: de Code vertelt nauwelijks hoe je bijvoorbeeld meer diversiteit binnen je organisatie kunt brengen en kunt behouden. De vereniging PACT – opgericht in 2019 en mede ondersteund door de gemeente – moet in die behoefte voorzien. Ten derde vergt de Code een diepgaand begrip en bewustzijn, om te beginnen van het onderscheid tussen diversiteit en inclusie. Instellingen veronderstellen soms dat een toename van diversiteit in de ‘vier P’s’ (programma, publiek,

personeel en partners) automatisch tot inclusie leidt. Ook blijven gesprekken over diversiteit vaak beperkt tot zichtbare diversiteit.

Breder cultuurbegrip

Ten slotte lijkt het beeld te overheersen dat diversiteit en inclusie bereikt kunnen worden met de bestaande kwaliteitsdefinities, de woorden van de Cultuurvisie 2030 ten spijt. Die stelt dat kwaliteit

“Een dynamisch begrip (is): wat ‘goed’ is hangt af van de context en het perspectief. Kunst kennen we waarde toe om haar schoonheid, complexiteit of verfijning. Maar ook bepalend voor de kwaliteit zijn de mate van betekenis voor specifieke groepen, de maatschappelijke rol in het bevragen van ontwikkelingen, het duiden van de tijdsgeschiedenis, het experiment en het bieden van tegenkracht.”

De Rondetafelgesprekken tonen de commissie dat er een breder cultuurbegrip nodig is. Er is blijvende erkenning nodig voor andere cultuuruitingen, ook van buiten de canonieke kunsten. In Utrecht wordt door de gemeente, de instellingen, de makers en hun community’s geïnvesteerd in een meer diverse en inclusieve sector. Nieuwe cultuurvormen die nu nog niet geïncorporeerd zijn verdienen daarin continue aandacht. De ontwikkeling gaat traag: inclusie

bewerkstelligen is intensief werk, en vraagt om tijd, geld en kritische zelfreflectie.

Ook hier: overstijg het domein

In het streven naar meer diversiteit en inclusie ligt nauwere aansluiting op andere beleidsdomeinen voor de hand. Daar speelt het vraagstuk evenzeer. We denken dan aan domeinen waarin het verbeteren van de mogelijkheden tot bijdragen en deelnemen aan de samenleving centraal staat, zoals binnen welzijn en onderwijs. Samenwerking kan zowel het maatschappelijk effect van kunst en cultuur als de financiële haalbaarheid ervan vergroten.

Het vergroten van de fysieke en digitale toegankelijkheid van culturele instellingen is een goed voorbeeld van een domeinoverstijgende opgave. Voor mensen met een beperking (i.e. 15 procent van de Nederlandse bevolking) is het met die toegankelijkheid ook in Utrecht slecht gesteld. Het bereikbaar, betreedbaar en bruikbaar maken van culturele voorzieningen vereist samenwerking en afstemming tussen de instellingen zelf en diverse gemeentelijke afdelingen. In digitale toegankelijkheid moet er door de sector en de gemeente worden geanticipeerd op de European Accessibility Act, die stelt dat e-commercebedrijven (de grotere culturele aanbieders

vallen daaronder) per juni 2025 moeten gaan voldoen aan toegankelijkheidsrichtlijnen, die digitale diensten en producten waarneembaar, bruikbaar, begrijpelijk en robuust maken. De hoop is dat de EAA in z’n kielzog ook kleinere organisaties meeneemt in een transitie naar digitale toegankelijkheid.

De transitie naar een inclusieve sector is complex, en de voortgang vereist risicovolle en/of pijnlijke stappen. Tijdens de gesprekken met de sector wordt het beeld bevestigd dat er sprake is van een gevestigde orde bestaande uit een nogal homogeen gezelschap van decision makers. Dat sluit aan op een ander punt. De sector in Utrecht heeft een opmerkelijk hoge organisatiegraad: elke discipline heeft z’n eigen, goed functionerende koepelorganisatie. Onderling stemmen die koepels ook goed af. De commissie juicht dit toe. Dat hechte netwerk is zich bewust van zijn uitsluitende werking. Om een grotere diversiteit te stimuleren moeten de deuren open worden gezet en moet er plaats worden gemaakt, zowel binnen individuele instellingen als binnen de koepels. Dat bedoelen we letterlijk (posities in culturele instellingen en netwerken moeten door een grotere diversiteit aan mensen worden bekleed) en figuurlijk (het canonieke cultuurbegrip moet worden aangevuld tot een breder cultuurbegrip).

Succes kent meerdere vaders. Freedom City, dat afgelopen jaar z'n eerste lustrum vierde en z'n intrede deed binnen de tweejarige regeling, is zo'n succes. PACT, een initiatief vanuit de sector zelf, speelt een rol in het ontstaan ervan. Dat zit zo. Bij de eerste meetings van PACT werd geconstateerd dat alle leden wel erg uit dezelfde bubbel kwamen. Dat werd doorbroken door bij volgende programmabijeenkomsten Critical Friends in te zetten: veelal jonge makers met een divers profiel die tegendenken, adviseren, ontwikkelen. Het mes sneed aan twee kanten: individuele instellingen kregen er waardevolle partners bij en de Critical Friends konden zichzelf ontwikkelen en een netwerk opbouwen. Freedom City is het resultaat van de samenwerking tussen deze nieuwe makers en gevestigde namen. Het dansevenement groeit inmiddels door tot een breder platform, creëert momentum en maakt een beweging naar het onderwijs, naar community's en naar het theater.

Triwish Hamoenan (o.a. PACT) en
Hanno Tomassen
(Theater Kikker / Podium Hoge Woerd)

Conclusies en aanbevelingen

5.1 De inclusieve metropool die Utrecht graag wil zijn, is er nog niet. Utrecht heeft van oudsher een hoge participatiegraad. Die kan onder invloed van de transitie waar Utrecht in zit dalen: dit verdient permanente aandacht. Diversiteit in de sector is een proces van de lange adem; inclusie is dat evenzeer. Tegelijkertijd is er behoefte aan resultaten. Er is momentum: de huidige gevoelde urgentie moet door de sector en de gemeente behouden blijven.

5.1.1 Gemeente: behoud de urgentie door het streven naar diversiteit en inclusie te blijven zien als een continu proces. Maak de daarbij te realiseren impact bespreekbaar met de sector, náást de gerealiseerde output op diversiteit (volgens de vier P's in de code).

5.1.2 Gemeente: stuur op samenwerking met en cofinanciering vanuit de domeinen van onderwijs en welzijn. Inclusie is daarbinnen evenzeer een vraagstuk. Stimuleer samenwerking door bijvoorbeeld pilotprojecten aan te wijzen.

5.2 De door de gemeente gehanteerde dynamische kwaliteitsdefinitie en het daaruit volgende bredere cultuurbegrip moeten volgens de commissie een centrale rol houden. Van de sector in het algemeen is onbekend hoe zij zich verhoudt tot een breder en dynamisch kwaliteitsbegrip.

5.2.1 Sector: laat zien waar je staat ten aanzien van een brede en dynamische benadering van kwaliteit, bijvoorbeeld door hierop te reflecteren in beleidsplannen als onderdeel van de aanpak voor diversiteit en inclusie.

5.2.2 Gemeente: faciliteer een breder en dynamisch cultuurbegrip door nieuwe makers (waaronder autodidacten), nieuwe disciplines en participatieprojecten nadrukkelijk onderdeel te maken van het beleid. Maak regelingen breder toegankelijk zorg voor pitchmogelijkheden, communiceer er breed over en schrap zo veel als mogelijk in de administratieve lasten voor aanvragers. De potentiële toename van het aantal aanvragen vergt heldere criteria aan de voorkant, een transparant besluitvormingsproces en scherpe keuzes.

5.3 De sector is goed georganiseerd en vertegenwoordigd in de verschillende koepels voor onderling overleg en overleg met de gemeente. De commissie wil de sector meegeven dat een hoge organisatiegraad ook uitsluitend kan werken. Het is de impliciete regel van de polder: je mag er pas bij als je er al bij hoort.

5.4 Sector: betrek nieuwe spelers en nodig hen actief uit om aan te sluiten.

6.

***Het begint
bij educatie***

Na het faillissement van het Utrechts Centrum voor de Kunsten in 2019 heeft de gemeente zich ingezet voor het binnenschoolse cultuureducatieve aanbod in de stad. Dat gebeurt langs twee lijnen. Voor de 144 VO- en PO-scholen in Utrecht bestaat er sinds 2013 de gemeentelijke subsidieregeling Cultuur voor Ieder Kind. De coördinerende rol – het bij elkaar brengen van vraag en aanbod – ligt inmiddels bij Cultuur & School. Creatief Vermogen Utrecht initieert en coördineert daarnaast langdurige partnerschappen tussen culturele instellingen en scholen, in samenwerking met penvoerder TivoliVredenburg en kennispartner HKU. Dat doet het met middelen uit het overheidsprogramma Cultuureducatie met Kwaliteit (CmK) en uit het cultuurbudget van de gemeente. Cultuur & School wordt betaald vanuit het onderwijsbudget.

Uit de Rondetafelgesprekken blijkt dat het voor scholen, instellingen en makers niet altijd duidelijk is wie waarvoor verantwoordelijk is, en welke mogelijkheden er zijn. De inzet van de gemeente om de coördinatie te verbeteren is goed, maar maskeert het beeld van een verontrustende verschraving van cultuureducatie in Utrecht. Omdat cultuurparticipatie begint bij cultuureducatie, kiest de commissie ervoor om daar in deze verkenning de nadruk op te leggen.

Vraaggericht, maar geen antwoord

Utrecht heeft gekozen voor een vraaggericht model, waarbij scholen zelf bepalen wat zij aan cultuureducatie aanbieden. Dat is uniek: in andere steden valt er minder te kiezen, zowel qua culturele aanbieders (zoals in Rotterdam) als qua disciplines (zoals in Amsterdam). Er is echter een belangrijk nadeel. Uit de gesprekken – en uit analyses van de gemeente zelf – blijkt dat er onvoldoende expertise of bereidheid is op scholen om het beleid te organiseren, een gedegen vraag te formuleren en cultuur in het curriculum op te nemen. Dit speelt naast de uitdagingen die scholen al hebben.

De hoop is dat cultuureducatie door kunstinstellingen juist zorgt voor verlichting op de scholen. Op steeds meer contactpogingen van Cultuur & School wordt door scholen echter steeds minder gereageerd. Dat doet vermoeden dat er scholen afhaken. Cultuureducatie is vanwege corona gezakt op de prioriteitenlijst van scholen. Daarbij is de verhouding tussen binnenschools en buitenschools aanbod zoek: teveel partijen richten zich uitsluitend op de scholen. Binnenschoolse activiteiten zijn sterk aanbodgestuurd; buitenschoolse vraaggestuurd. De concurrentie tussen aanbieders is daardoor groot en het veld is voor scholen onoverzichtelijk.

Het gevolg is dat subsidie blijft liggen en dat scholen niet de kennis en kunde ontwikkelen om de regie te nemen over hun cultuureducatieve beleid. Die mogelijkheid ligt er wel degelijk: een deel van het budget vanuit Cultuur voor Ieder Kind mag besteed worden aan deskundigheidsbevordering. Scholen lijken zich daarvan echter niet bewust. Deelnemers aan de Rondetafelgesprekken melden dat scholen die wel cultuureducatieve activiteiten aanbieden de lat te laag leggen; dat met één activiteit genoeg wordt genomen en dat de aard en kwaliteit van die activiteit er niet toe doet. Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat minder

scholen meer aanbod afnemen. De commissie vreest dat dit een signaal is voor een tweedeling tussen scholen: zij die de regie nemen, en zij die daar niet in slagen. Die laatste categorie valt nu buiten de boot. Dit staat haaks op de ambitie voor een inclusief en breed cultuurbegrip. De ambitie dat alle basisscholen in Utrecht per 2030 in doorlopende leerlijnen cultuuronderwijs aanbieden verdwijnt uit zicht.

Conclusies en aanbevelingen

6.1 Participatie begint bij educatie. Cultuureducatie is cruciaal voor het ontwikkelen van publiek, van creatief vaardige burgers, toekomstige generaties makers en amateurkunstbeoefenaars. Dat educatie spaak loopt, is alarmerend. De betrokken partijen zetten zich naar beste vermogen in om de situatie te verbeteren. De commissie vindt echter dat er geen tijd meer te verliezen is. De gemeente dient nu op te treden.

6.1.1 Gemeente: forceer met een bestuurlijke opdracht vanuit onderwijs én cultuur een doorbraak om cultuur weer in het onderwijscurriculum te krijgen. Dat kan variëren van een focus op een of een beperkt aantal disciplines, woensdag cultuurdag (analoog aan de Culturele Zondag) of het opzetten van een cultuur & onderwijsakkoord gericht op gelijke kansen (analoog aan het Utrechts Sportakkoord).

6.2 Het Utrechtse vraaggerichte model voor cultuureducatie klinkt logisch. Het vergt echter (te) veel regie en deskundigheidsbevordering op scholen om de vraag helder te krijgen. Dat lijkt op het paard achter de wagen spannen. De commissie is bezorgd dat een ongelijke aanpak door scholen leidt tot ongelijke kansen, en minder inclusie in plaats van meer. Deskundigheid zou breder beschikbaar moeten zijn.

6.2.1 Gemeente: bestrijd de ongelijkheid in regie en expertise tussen scholen. Faciliteer Cultuur & School en Creatief Vermogen Utrecht om tezamen in te zetten op een lerend netwerk van leraren en zzp'ers om de poule van deskundigen te vergroten. Dat kan door deskundigheidsbevordering van docenten door middel van studiedagen en workshops, maar ook door het trainen van didactische vaardigheden bij zelfstandige makers.

7

Naar een stad in bloei

Makers – van jong tot oud, en van autodidact tot (voormalig) kunstvakstudent – vormen de basis van de hele culturele sector, maar ondervinden een groeiend gebrek aan ruimte in Utrecht. Hun werk is de sleutel tot een meer innovatieve, inclusieve en pluriforme programmering, en dienovereenkomstig publieksbereik. Gezamenlijk dragen makers uit en in de stad bij aan oplossingen voor stedelijke vraagstukken en aan een aantrekkelijk leefklimaat. Het is daarom noodzakelijk om te investeren in hun woon-, ontwikkel- en presentatieplekken.

Ambitie voor creatieve plekken

De gemeentelijke ambitie om 80.000 m² aan creatieve plekken te realiseren biedt perspectief,

maar vraagt wel om een concrete invulling. In de wetenschap dat de verdichting van de stad de zoektocht naar betaalbare ruimte alleen maar lastiger zal maken, dient cultuur volwaardig te worden meegenomen in de stedelijke ontwikkeling, en niet ondergeschikt te zijn aan wonen en bedrijvigheid.

De ambitie geldt voor 2040, maar de constatering dat makers de stad verlaten is niet nieuw. Er is nu een tekort aan broedplaatsen. Ze worden te duur of verdwijnen om plaats te maken voor woningen. De huidige maakplaatsen zijn bovendien erg georganiseerd en opgedeeld in disciplines: ze bieden bijvoorbeeld wel ruimte aan beeldend kunstenaars, maar niet aan filmmakers. Daarnaast wordt de stad

minder aantrekkelijk omdat wonen te duur wordt, ook voor mensen in de cultuursector. Het is goed dat de gemeente een ambitie heeft geformuleerd op maakruimte. Die kan echter niet losstaan van voldoende betaalbare woonruimte en faciliteiten voor groei en ontwikkeling.

De vitaliteit, doorstroom en vernieuwing binnen de cultuur wordt beperkt door lacunes in de infrastructuur: podia en presentatieplekken, oefen- en montageruimtes, studio's en ateliers. Ook blijkt dat er meer gebruikgemaakt kan worden van bestaande plekken. Zo staan de dertien vestigingen van de Bibliotheek Utrecht (waarvan twaalf buiten het centrum) open voor meer samenwerking. 's Avonds worden de gebouwen niet gebruikt. Dat biedt kansen. Daarnaast horen we over de inzet van parkeergarages, van scholen, van publieke ruimtes. Die zijn echter niet altijd in handen van de gemeente, of regelgeving zit in de weg. Bij alle multifunctionele inzet moet worden beseft dat die plekken lang niet allemaal optimaal of zelfs maar voldoende zijn ingericht voor gebruik door makers.

Afgezien van fysieke voorzieningen is er behoefte aan ruimte voor artistiek onderzoek: niet resultaatgericht, maar experimenteel en gericht op innovatie. Dergelijke ruimte faciliteert en stimuleert

de ontwikkeling van makers en de vernieuwing van de sector van binnenuit.

Nieuwe cultuur

Er is wel degelijk beweging in het Utrechtse veld. Nieuwe makers denken veel minder in bestaande kaders; dat geeft een gezonde impuls aan nieuwe cultuuruitingen. Zij zoeken de aansluiting in hun community en juist niet bij de gevestigde orde.

Ze zijn gericht op eigenaarschap en hanteren eigen uitdagende kwaliteitsstandaarden. Op gevestigde podia voelen zij zich niet altijd thuis; zij zoeken andere creatieve plekken in hun omgeving. In de lopende periode zijn er nieuwe spelers opgenomen in de vierjarige regeling. Er is een tweejarige regeling ingesteld als tussenstap tussen projectsubsidies en de vierjarige subsidies.

Tegelijkertijd is er een nadrukkelijke oproep vanuit de sector – vooral van nieuwe toetreders en jonge initiatieven – om de toegankelijkheid verder te vergroten. Er is meer ruimte nodig voor nieuwe geluiden als impuls voor de inclusieve metropool. De drempel om subsidie aan te vragen of daarin ondersteuning te krijgen wordt als hoog ervaren. Talent dat wil in- of doorstromen in het Utrechtse culturele ecosysteem vindt niet altijd de aansluiting.

“

Bij de start van De Nijverheid in 2017 dienden wij een aanvraag in bij de gemeente voor een investeringsbijdrage. De gemeente vroeg om offertes, begrotingen en een uitgewerkt plan. Wij hadden echter nog niet exact voor ogen wat we gingen realiseren. We wisten wel dat we organisch wilden werken, met circulaire materialen uit de buurt. Uiteindelijk kwamen we er met de gemeente op uit dat we taakstellend te werk zouden gaan: de opdracht was om minimaal duizend vierkante meter aan betaalbare ateliers, creatieve en culturele ruimtes in te richten voor ten minste tien jaar. Hoe precies, dat hoefden we pas achteraf te verantwoorden. Dat hebben we gedaan.

Dankzij de open afspraak die onder de eenmalige subsidie lag, konden we werken op een manier die zich niet in begrotingen laat vangen. We bouwden met afgedankt materiaal van de buurman tegen een kratje bier. We trokken makers aan die geen huur betaalden, maar meewerkten aan de opbouw. De Nijverheid is nu een mooie culturele creatieve plek geworden, al is het nog steeds lastig de jaarexploitatie rond te krijgen. De samenwerking met de gemeente en het in ons gestelde vertrouwen hebben we als heel prettig ervaren.”

Daan Bramer (De Nijverheid)

Dit deel van de sector mist de ondersteuning van Het Punt, een pilotprogramma waar makers gedurende de coronapandemie met diverse vragen en plannen terechtkonden. Daarnaast wordt er in de gesprekken veel gerefereerd aan laagdrempelige regelingen waarbij met een simpele aanvraag of pitch een bescheiden startbudget kan worden verkregen. De Impulssubsidie Cultuur is klaarblijkelijk nog niet ingeburgerd.

Geen profiel

Een rode draad in de gesprekken is dat Utrecht geen eenduidige profilering kent; voor sommigen is Utrecht zelfs een nietszeggende stad. Volgens onze gesprekspartners is dat het gevolg van de beperkte ruimte voor het tot bloei laten komen van een artistiek klimaat, zowel in fysieke voorwaarden als mogelijkheden om te ontwikkelen.

Daar staat tegenover dat het aanbod in Utrecht van (internationaal) topniveau is. Dit blijft echter te vaak een goed bewaard geheim. De sector heeft een grote behoefte om meer naar buiten te treden. Deelnemers aan de tafels signaleren een gebrek aan trots op en waardering voor de culturele sector van Utrecht. Er is weinig synergie met Utrecht Marketing.

Een aantal grotere instellingen profileert zich nadrukkelijk als nationaal of internationaal, en zet in op een navenant publieksbereik. Deze instellingen constateren dat de gemeente ambig is over de internationale ambities. Zij ervaren een debat in de stad dat zich richt op een cultuursector voor en door Utrechters. Terwijl zij – net als gemeente – daarnaast de noodzaak zien voor (inter)nationale aantrekkingskracht en prestaties op internationaal topniveau.

Nachtvisie: antwoorden en oplossingen

Nachtcultuur heeft een belangrijke invloed op het makersklimaat omdat ze ruimte geeft om te experimenteren, zo blijkt uit de Rondetafel-gesprekken. In de drukke stad zit er echter spanning tussen nachtcultuur en wonen. Het vergunningen-beleid en de afspraken die met bewoners zijn gemaakt lijken niet toegespitst op de dynamische stad die Utrecht wil zijn. De commissie onderschrijft de ambitie van de gemeente om met de nachtvisie antwoorden en oplossingen te bieden, bijvoorbeeld door slimme combinaties van nachtcultuur en kunst, zoals in ruimte gebruik en in vergunningen. Het valt de commissie wel op dat er bij de ambities en doelstellingen door de gemeente zelf veel randvoorwaarden worden gesteld. De commissie denkt dat er voor een bloeiend makersklimaat meer maatwerk voor de nachtcultuur nodig is.

Conclusies en aanbevelingen

7.1 Er is per direct behoefte aan creatieve werk- en maakplekken. De realisatiedatum van 2040 voor 80.000 m² maakplaats is te ver weg. Het uitvoeringsplan 2021–2024 leunt sterk op planvorming in plaats van realisatie.

7.2 Voor een bloeiend makersklimaat en creatieve bedrijvigheid moet de ontwikkeling van creatieve werk- en maakplekken hand in hand gaan met doorgroeimogelijkheden, toegankelijke ontwikkelbudgetten en betaalbare woonruimte. De commissie onderstreept de samenhang met de nachtvisie.

7.2.1 Gemeente: maak vaart met de realisatie van de creatieve werk- en maakplekken en maak tussentijds de balans op van het uitvoeringsplan 2021–2024.

7.2.2 Gemeente: ontwikkel een totaalpakket van woonruimte, werkruimte en ontwikkelbudget. Voeg dit arrangement toe aan de plannen voor de huisvesting van de culturele en creatieve sector.

7.2.3 Sector: bied ruimte aan vernieuwing door nog meer dan nu het geval is de deuren open te zetten voor nieuwe (Utrechtse) makers.

7.2.4 Gemeente: maak de nachtvisie concreet met de nodige maatwerkoplossingen voor de nachtcultuur binnen de stedelijke omgeving voor een bruisend klimaat, naast wonen en werken.

7.3 Een uiting als “Utrecht: festival/muziek/theaterstad” is geen doel op zich. De prioriteit ligt bij het stimuleren van het makersklimaat en de stedelijke voorzieningen. Een goed profiel geeft uiting aan de betekenis van cultuur in de stad, inclusief de wijken, én van de identiteit over de stadsgrenzen heen.

7.4 Cultuur heeft een evidente rol in het uitdragen van het thema Gezond Stedelijk Leven voor iedereen.

7.4.1 Gemeente: geef cultuur een prominentere plek in de positionering van de stad en in de city marketing. Zorg ook voor een betere invulling van cultuur binnen het thema Gezond Stedelijk Leven voor Iedereen. Maak de bijdrage van kunst en cultuur effectief door vertegenwoordigers uit de sector af te vaardigen aan de betreffende overlegtafels.

7.4.2 Gemeente: stimuleer internationaal topaanbod en internationale netwerken: dat zorgt voor trek in de schoorsteen.

7.4.3 Sector: ga door met de manifesten en verbreedt de visie naar de bijdrage van cultuur aan de ontwikkeling en profilering van de stad als geheel.

8 ■

Opdracht & werkwijze

Deze verkenning is het resultaat van de nieuwe aanpak van de gemeente in de voorbereiding op de Cultuurnota 2025–2028. Ze komt in de plaats van de visitatieprocedure zoals die de afgelopen jaren halverwege de Cultuurnotaperiodes plaatsvond. In de verkenning ligt de nadruk op de uitdagingen en kansen binnen het culturele landschap van Utrecht. De individuele voortgangsgesprekken met instellingen zijn uitgevoerd door de afdeling Culturele Zaken van de gemeente Utrecht.

Om de verkenning uit te voeren, heeft de gemeente een onafhankelijke adviescommissie ingesteld onder voorzitterschap van mevrouw Mei Li Vos. De opdracht aan de commissie is om door middel van Rondetafelgesprekken met vertegenwoordigers uit de sector antwoorden te krijgen op de volgende vragen:

- Waar staat de culturele sector van Utrecht momenteel ten opzichte van de Cultuurvisie 2030 en de beleidsprioriteiten van 2021–2024?
- Hoe staat de sector er op dit ogenblik voor ten aanzien van belangrijke thema's zoals inclusie, fair practice, makersklimaat en een pluriform aanbod, in het licht van de nasleep van de Covid-19 pandemie en de economische uitdagingen van deze tijd?

- Wat zijn aandachtspunten – kansen en bedreigingen – voor het beleid 2025–2028?

De leden van de commissie zijn door de gemeente geselecteerd op hun kennis en expertise van het culturele veld en relevante maatschappelijke thema's. De commissieleden zijn:

- Doreen Boonekamp
- Emilie van Heydoorn
- Eugène van Erven
- Maarten van Boven
- Mei Li Vos, voorzitter
- Yara Cavalcanti Araujo

De commissie heeft zich allereerst breed geïnformeerd over de stand van zaken binnen de Utrechtse culturele sector, aan de hand van documenten vanuit de gemeente, de afdeling Culturele Zaken en de sector zelf. De commissie kwam tweemaal bijeen om die te bespreken. Vervolgens vonden er zeven Rondetafelgesprekken plaats met diverse vertegenwoordigers vanuit de sector, waarbij steeds ten minste twee leden van de verkenning-commissie aanwezig waren. Gezamenlijk vormen de documenten en de verslagen van de gesprekken de input voor deze verkenning. De commissie kwam na afloop van de gespreksronde nogmaals twee

keer bijeen om de uitkomsten en de voortgang van voorliggend document te bespreken en werkte daarnaast digitaal samen aan de verkenning.

De commissie heeft ervoor gekozen om de Rondetafelgesprekken te voeren aan de hand van een zestal vooraf vastgestelde thema's. Het thema van het laatste gesprek kwam voort uit de eerste zes tafels. Die thema's – die elkaar deels overlaptten – waren:

- Inclusie
- Stad in Transitie
- Makersklimaat
- Vitale en weerbare sector
- Educatie en participatie
- Spreiding en infrastructuur
- Een nieuw cultuurbegrip

Aan iedere Rondetafel was plek voor maximaal tien deelnemers uit de sector. Om alle geïnteresseerden een gelijke kans op aanmelding te geven, is een save-the-date verspreid via de gemeente aan alle aanvragers (meerjarig én projectmatig, gehonoreerd én afgewezen). Daarnaast is via de gemeentelijke website een algemeen openbaar bericht uitgegaan. Ruim 160 mensen meldden zich voor de zeventig beschikbare plekken. In de selectie van deelnemers

hanteerde de commissie de diversiteit van organisaties, makers en disciplines als uitgangspunt. Daarnaast kreeg een vertegenwoordiging vanuit koepelorganisaties voorrang bij het samenstellen van de tafels, vanuit de gedachte dat binnen de koepels informatie wordt opgehaald en teruggekoppeld over de inbreng vanuit de verschillende disciplines.

De commissie is in de totstandkoming van deze verkenning ondersteund door onafhankelijke bureaus. Bureau &MAES, in de personen van Ruben Maes en Jody van Diemen, was verantwoordelijk voor de gespreksleiding. Blueyard was verantwoordelijk voor de begeleiding van de commissie, de documentenanalyse, de verslaglegging en de redactie van deze publicatie. De vanuit Blueyard betrokken adviseurs zijn Jurriaan Rammeloo, Derk van der Kamp en Margot Gerené.

Colofon

Cultuurnota 2021–2024 | Gemeente Utrecht

Illustraties

Enof creatieve communicatie

Concept en lay-out

Enof creatieve communicatie

Maart 2023